

30. Yaşayan halk hekimleri ve halk hekimliği uygulamaları: Arabacıbozköy örneği¹

Şule GÜMÜŞ²

APA: Gümüş, Ş. (2023). Yaşayan halk hekimleri ve halk hekimliği uygulamaları: Arabacıbozköy örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 486-499. DOI: 10.29000/rumelide.1283691

Öz

Günümüzde ilgi odağı hâline gelen halk hekimliği Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Modern tıbbın gelişim göstermediği dönemlerde hastalıkları önlemek / sağaltmak için doğanın sunduğu olanaklar ve hayat tasavvurunun meydana getirdiği inanışlar halk hekimliği uygulamalarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde etkili olmuştur. Anadolu'da halk hekimliği etrafında şekillenen belli bir kültür söz konusudur. Bu kültür halk hekimliğinin temel kurumu olan ocaklar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmakta, gelenekten geleceğe devam ettirilmektedir. Halk hekimliği kültürünün sürdürülebilirliği halk hekimi olan ocak/ocaklılar tarafından sağlanmaktadır. Ocaklılar sadece bir hastalığa bakabileceği gibi birden çok hastalığı da sağaltabilmektedir. Günümüzde ocakların / ocaklıların sayısı git gide azalmaktadır. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Modern tıp imkânlarının gelişmesi ve tıbbi hizmetlere ulaşma imkânlarının kolaylaşması, inanca dayalı olan halk hekimliği uygulamalarının batıl olarak değerlendirilmesi, doğal yöntemlerin iyileştirici gücüne inanılmaması, çeşitli nedenlerden dolayı gençlerin halk hekimliğini yapmak istememeleri bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmada halk hekimliği kültürünü sürdüren ve gelecek kuşaklara aktarmada önemli roller üstlenen halk hekimlerinin günümüzdeki varlığı ve halk hekimliğine yönelik gerçekleştirdikleri uygulamalar Akhisar / Arabacıbozköy örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada derleme ve tahlil yöntemi kullanılmıştır. Yaşayan halk hekimlerinin güncel uygulamaları tespit edilmiştir. Bu uygulamalardan büyük bir kısmının gelenekten gelen uygulamalar olduğu, bazılarınsa günümüze uyarlandığı görülmektedir. Arabacıbozköy'de tespit edebildiğimiz on ocak bulunmaktadır. Önceki yıllarda ocak sayısının daha fazla olduğu, günümüze doğru gittikçe azaldığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın amacı UNESCO'nun "kültürün sürdürülebilirliği" politikasından hareketle yaşayan halk hekimlerini ve güncel halk hekimliği uygulamalarını kayıt altına alarak gittikçe kaybolan bir geleneği görünür kılmak, halk hekimliği üzerine yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara yeni bir kaynak sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Kültür, Halk hekimliği, ocak / ocaklı, Arabacıbozköy, Yaşayan halk hekimleri

Living folk healers and folk medicine practices: The example of Arabacıbozköy

Abstract

Folk medicine is referred to as "complementary medicine" or "alternative medicine". Folk medicine, which has become the center of attention today, has a significant place in Turkish culture. During the times, when modern medicine did not appear yet, the chances that nature offers to prevent or cure diseases and the idea of life that led to beliefs played a huge role in the emergence and development

¹ ETİK: Bu makale için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığına 31.01.2023 tarihli, 2023/23 sayılı kararla ve oybirliğiyle etik uygunluk raporu verilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü (Sivas, Türkiye) sulegezer45@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7028-6292 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 17.02.2023 kabul tarihi: 20.04.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1283691]

of folk medicine practices. There is a specific culture shaped around folk medicine in Anatolia. This culture has been passed down from generation to generation through the hearths, which are the fundamental institution of folk medicine, and maintained from tradition to the future. The sustainability of folk medicine culture is ensured by the hearths / the hearth members, who are folk healers. Not only can the hearth members treat one disease, but they can also offer a cure for more than one disease at the same time. Today, the number of the hearths / the hearth members is gradually decreasing. There are several reasons for this situation. Some of these are the development of modern medical facilities and the ease of Access to medical services, the acceptance of religious folk medicine practices as superstitious, the disbelief in the healing power of natural methods, and the unwillingness of young people to practice folk medicine for several reasons. In this study, the current existence of folk healers, who maintain folk medicine culture and play a significant role in transferring it to future generations, and their practices for folk medicine were examined through the example of Akhisar / Arabacıbozköy. The compilation and analysis methods were used in the study. Current practices of living folk healers were determined. It is clear that most of these practices are traditions, and some of these have been adapted to the present conditions. While there was no change in religious treatment methods, it was found that traditional practices were renewed and repeated by making use of modern medicine and technology in other methods. Treating warts via video call and using medical drugs and materials such as aspirins and bandages are examples of this situation. There are eleven hearth members that we could find in Arabacıbozköy. It was observed that the number of the hearth members was higher in the previous years, but this number gradually decreased since there was no one to maintain the hearth culture after the members' death. This study aims to bring the gradually dying tradition to light by recording the living folk healers and current folk medicine practices based on the "sustainable development" policy of UNESCO and to present a new source for comparative studies on folk medicine.

Keywords: Culture, folk healers, the hearth / the hearth members, Arabacıbozköy, living folk healers

Giriş

Halkın gözlemleri, inanışları ve tecrübeleri doğrultusunda geliştirdiği doğal sağaltım yöntemlerinin bütününe kapsayan halk hekimliği geçmişten günümüze yinelenerek ve yenilenerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Halk hekimleri maddi ve manevi araçlardan yararlanmak suretiyle hastaların psikolojik ve biyolojik sağaltımını gerçekleştirmektedir. Çağımızda tamamlayıcı tıp veya alternatif tıp gibi isimlerle anılan ve ilgi odağı olan halk hekimliğinin Türk kültüründe önemli bir yeri vardır.

Modern Tıp bilgisinin gelişmediği dönemlerde ocak / ocaklı adı verilen halk hekimleri, doğadan yararlanarak veya içinden çıktıkları toplumun inanışlarından hareketle bir takım sağaltım yöntemleri geliştirmişlerdir ve bu yöntemler halk hekimliğini ortaya çıkarmıştır. Pertev Naili Boratav'a göre halk hekimliğinin ortaya çıkmasını sağlayan temel durum, halkın ekonomik sıkıntılar veya başka sebeplerden dolayı doktora gitmemesi veya gitmek istememesi sonucunda hastalıkları teşhis ve tedavide kendi yöntemlerini kullanmalarındır (1997: 122-123). Halk hekimliği ya da geleneksel tıp ilk dönem insanının doğa ile olan karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında halk hekimliği uygulamalarının oluşumunda halkın hayat tasavvuruna bağlı olarak gelişen inanışlara dayalı olan, sihir ve büyüün etkisi büyüktür. Olağanüstü güçlere dair inanışların hüküm sürdüğü toplumlarda hastalığa neden olan şeyin vücuda giren kötü ruhlar olduğuna yönelik bir yaklaşım söz konusudur. Bunlardan

kurtulmak için ortaya konulan sihir ve büyüye yönelik uygulamalar halk hekimliğinin temelini oluşturmaktadır (Artun 2005: 181). Hastalığın biyolojik rahatsızlıktan ziyade doğaüstü güçlerin etkisine bağlı olarak ortaya çıktığına inanılan bu süreçte, ay ve güneş tutulmaları, yıldızların hareketleri, şimşek ve yıldırım gibi doğa olayları da hastalığa sebep olan etkenler arasında değerlendirilmiştir (Baytop 1985: 39). Bunun yanında kötü ruhlar (Arat 1995: 31), Tanrı'ya karşı bir suç işlemek (Roux 1998: 203; Eliade 1999: 247; Seyidoğlu 2002: 18) ve Tanrı kutunun insandan uzaklaşması (Ergun 2004: 213) gibi durumlar da hastalık sebebi olarak değerlendirilmiştir. Ruhun kaçırılmasının hastalığa sebep olduğuna inanan Türkler, sağaltımın kötü ruhların kovulmasıyla gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir (Roux 1998: 65; Eliade 1999: 247-248). Bu tedaviyi de sadece kendisi de bir hastalık sonucunda mistik sırta ulaşan kam yapabilmektedir (Eliade 1999: 248). Hastalığın sebebi doğrultusunda tedavi yöntemleri belirlendiğine göre bu dönemde halk hekimliği uygulamalarının daha çok inanışa dayalı olan sihir, büyü ve efsunlamaya bağlı yöntemler olduğunu söylemek mümkündür.

Halk hekimliği uygulamalarının kaynaklarına bakıldığında mitik inanışlara dayanan ilkel dinlerin izleri görülmektedir. Türk halk hekimliği uygulamalarında da ilk halk hekimleri şüphesiz kamlar olmuştur. Kamlar din adamı olmalarının yanında şifacılık görevini de üstlenmişlerdir. Kamların birden çok görevi yerine getirdiğini ifade eden Durbilmez, onların halk hekimliği kapsamında değerlendirilebilecek işlevlerini şu şekilde belirtir: "(...) bazı eylem ve söylemlerle bedeni kötü ruhlardan arındırdığına inanılan büyücü, ruh sağlığı bozulan kimseleri dinî telkin ve musiki ile tedavi eden ruh hekimi, ruh sağlığı yanında vücut sağlığı konusunda da bilgi donanımına sahip olup çeşitli hastalıkları iyileştirdiğine inanılan halk hekimi, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere uygun bitkilerden ilaç yapan eczacı (...)" (2018: 20). Eskiden kamin halk hekimliği uygulamalarında tek başına üstlendiği görevi bugün ayrı ayrı kişilerin gerçekleştirdiği görülmektedir.

Türklerin İslam dinini kabulünden önceki dönemde kamların üstlendiği halk hekimliği görevini İslam'ın kabulünden sonra veliler (Ocak 1992: 10) veya ocaklar / ocaklılar üstlenmiştir (Durbilmez 2015: 99-106). İnanca dayalı mistik evrelerden geçen insanoğlu zaman içerisinde hastalıkları sağaltma hususunda gözlem ve tecrübelerinden hareketle doğadan yararlanma yöntemlerini de öğrenmiştir.

Türk halk hekimliği uygulamalarına bakıldığında inanışa dayalı uygulamalar ile tıp bilimine yaklaşan doğal yöntemlerin bir arada olduğu görülmektedir. Alazlama, göçürme, efsunlama, sihir, büyü gibi inanışa dayalı uygulamaların yanı sıra Atasagun, otacı, emci gibi kişilerin doğal ilaç ve uygulamalarının da yer aldığı görülmektedir (Atnur 2010: 55). Bu geleneğin devamı olan Anadolu halk hekimliğinde ise temelde üç sağaltım yöntemi öne çıkmaktadır: Sihir ve büyü yoluyla tedavi, ilaçla tedavi, hem ilaçla hem de sihir ve büyü ile tedavi (Köse 2004: 536). Türk halk hekimliğinde ocaklara, yadırlara veya kutlu yerlere gitmek, efsunlama veya üfürük yolu ile tedavi, rüyada veya yakaza hâlindeyken Hızır veya bir evliya ile karşılaşmak büyü niteliği taşıyan sağaltım yöntemlerindedir (Artun 2005: 203). Bitki, hayvan ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltımlar, parpılama ve ırsava (Acıpayamlı 1969: 26; Artun 2005: 203), baharatlardan elde edilen emlerle yapılan sağaltımlar (Sakaoğlu 1986: 161-174) tıbbi yönü öne çıkan sağaltımlardır.

Modern tıbbın gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte halk hekimliği uygulamalarının yerini tıbbi uygulamalar olsa da tıbbi uygulamaların yetersiz kalması durumunda veya maddi imkânların elvermemesi neticesinde halk hekimliği uygulamalarına müracaat edildiği görülmektedir (Alptekin 2010: 5). Halk hekimliği uygulamaları günümüze kadar canlılığını korumuş ve bir gelenek hâlini almıştır (Başaran 2021: 2). Bu canlılığı sağlayan beş temel sebep vardır: 1. Modern tıbbın nazar ve büyü gibi metafizik durumlarda yetersiz kalması. 2. Hastalığın hafife alınması sebebiyle modern tıba

başvurmama. 3. Halk hekimliği uygulamalarının doğal yöntemlere dayanmasından dolayı daha sağlıklı bulunması. 4. Halk hekimliği uygulamalarının içerisinde yer alan inanç boyutu. 5. Ekonomik sıkıntılardan dolayı modern tıp imkânlarından yararlanamama. Özellikle inanç boyutu halk hekimliği uygulamalarının canlı kalmasını sağlar. Hufford'un ifadesiyle "Halk hekimliği sisteminin modern hekimlik karşısında hayatta kalmasını sağlayan, öneminin azalmasını önleyen, onun inançla olan bağlantısıdır. Tedavi usulleri ve sorular arasındaki düzenli bağlantılar tüm sistemin ağırlığının birazıyla değişmeye karşı koymaya imkân verir." (2007: 73).

Gelenek, tecrübe ve doğal koşullar doğrultusunda oluşup gelişen halk hekimliği içerisinde yer alan bazı ilaçlar ilk dönem tıbbına aittir. Zaman içerisinde bu doğal ilaçların yerini kimyasal içerikli ilaçlar alır ancak doğal ilaçlar halk tarafından unutulmaz, halk hekimleri onları kendi imkânlarıyla üretmeye devam eder (Boratav 1997: 127-128; Artun 2005: 202). Muntehâb-ı Őifâ ve Ebvâb-ı Őifâ adlı eserlerde yer alan tedavi yöntemlerinin ve ilaçların Anadolu halk hekimliğinde benzer şekilde uygulanması (Yaylağül 2014: 48-58) bugünkü halk hekimliği uygulamalarının kökenlerinin kamlık inanışına bağlı uygulamaların yanı sıra eski dönem tıbbına ait uygulamalara da dayandığını göstermektedir. Halk hekimleri, bir başka ifadeyle ocaklılar gelenekten beslenerek günümüze kadar Türk halk hekimliği uygulamalarını sürdürmektedir.

Ocak / ocaklılar hakkında

Ocaklar Türk halk hekimliğinin temel kurumlarıdır. Herhangi bir nedenden dolayı doktora gidemeyen veya modern tıba başvurduğu hâlde olumlu sonuç alamayan hastaların başvurduğu halk hekimleri bir ocaktan yetişen ocaklılardır.

Ocak sözcüğünün dilimizde tespit edilen on farklı anlam değeri vardır. Konumuzu ilgilendiren halk hekimliğinde ocak "Dedelerden beri, belli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan aile" şeklinde tanımlanmaktadır (Duvarcı 1990: 34). Fakat sözcüğün bu anlamı ateş yakılan yer ve aile anlamı ile de ilişkilidir. Bunu "ocaklıların tedavi metodu olarak kullandıkları işlemlerin önemli bir bölümü doğrudan ateş veya onun isi, dumanı, külü, rengi ile alâkalı (...)" olmasından anlıyoruz (Duvarcı 1990: 35). Bu hâliyle halk hekimliği uygulamalarının kökenleri mitik inanışlara uzanmaktadır ve ateş kültüyle, atalar kültü ile doğrudan ilintilidir.

Ocak ve ocaklı sözcükleri çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ocaklı olan halk hekimi genelde bir hastalığa bakar ve o hastalığın ocağı (nüzul ocağı, siğil ocağı, yılcık ocağı vb.) olarak bilinir. Bunun yanında birden fazla hastalığı sağaltan ocaklılar da bulunmaktadır. Sağaltma gücünü el almak suretiyle elde eden ocaklıların aynı hastalık için birbirinden farklı yöntemleri bulunabilmektedir. Her ocaklı el aldığı pirinin yöntemini devam ettirir. El alırken de birbirinden farklı uygulamalar söz konusudur. Pirin avcundan su içmek, elinden bir şeyler yemek veya elini tutmak, pirin ocaklı olmaya aday olan kişinin sırtını sıvazlaması veya ağzına tükürür gibi yapması el verme şekilleri arasında yer alır. Bunun dışında şart koşup yemin ettirme de el verme yöntemi olarak tespit edilmiştir. El verecek olan kişi, el almaya aday olan kişiye bazı şartlar söyler ve bunları kabul ettiğine dair yemin etmesini ister. Bunlar arasında hastadan asla belli bir ücret talep etmemek, hasta ne zaman gelirse gelsin gerekirse işi gücü veya uykuyu bırakıp onunla ilgilenmek, hastaya sert davranmamak ve güler yüzlü olmak, hastanın akar yarası varsa ondan iğrenmemek gibi şartlar bulunmaktadır (KK9). Aday olan kişi bunları kabul edip yemin ettikten sonra pir el verir, okunacak duaları ve tedavi yöntemlerini öğretir.

Bir ocaklıdan el alabilmek için o ailenin mensubu olmak veya gelin gelme, damat olma yoluyla o aileye katılmış olmak şartını sağlamak gerekmektedir. Ancak ocaklının ailesinden (ocağından) olan kişi el alabilir. Bunun dışında bir süre ocaklı kişinin yanında çıraklık yapmış olmak, tedavinin inceliklerini görerek öğrenmiş olmak da el alabilmek için yeterlidir. Ayrıca içinde yatır bulunan bir köyün tamamının ocaklı olma durumu da söz konusudur. Afyon yakınlarındaki Karaca Ahmet Sultan ocağı buna örnek verilebilir. Daha çok ruh ve sinir hastalarının ve hamilelerin geldiği bu köyde köy sakini olan herhangi bir kişi ocaklı olarak tedavi yapabilmektedir (Duvarcı 1990: 35). Ocaklı erkek veya kadın olabilir. Bazı durumlarda erkek hastalara erkekler, kadın hastalara kadınlar bakabilmektedir. Anadolu’da hoca, abdal, okuyucu, üfürükçü, orumcu / urumçu, izinli, halk hekimi gibi adlar da verilen sağaltıcılara yaygın olarak “ocaklı” denmektedir (Zorluer 2018: 59). Kökleri kamlık dönemine kadar uzanan (Acıpayamlı 1969: 2) ocak geleneği günümüzde zayıflasa da canlılığını sürdürmektedir.

Arabacıbozköy

Bu çalışmada Manisa iline bağlı Akhisar ilçesinin bir mahallesi olan Arabacıbozköy’de yaşayan halk hekimleri / ocaklılar ve sağaltma yöntemleri üzerinde durulacaktır. Arabacıbozköy 2012’den önce köy statüsünde iken 2012’de çıkan Büyükşehir Yasası ile Akhisar’a bağlı bir mahalle olmuştur. 16. ve 17. yüzyıllara ait sicil defterlerinde Sancaklı oymağının bir kısmının bu bölgeye yerleştirildiği kaydedilmektedir (Göksen 1946: 43). Aynı kaynakta Karayağcı oymağının bu bölgede yaşadığına dair bilgiler de mevcuttur. Fakat bu bölgeye ilk olarak hangi oymağın yerleştiği hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre Arabacıbozköy’ün tamamının Sancaklı Yörüklerinden oluştuğunu söylemek doğru değildir. Bu bölgenin çok eski bir yerleşim yeri olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölge Bergama ile Akhisar arasında önemli bir geçittir ve Roma yolu üzerinde yer almaktadır. Böyle bir bölgenin çok eski zamanlarda bir yerleşim yeri olduğunu söylemek mümkündür.

Arabacıbozköy adının eskiden bu bölgede öküz arabası yapan Yörüklerin bulunması ve çevresinde bozkır arazilerin fazla olmasından hareketle verildiği tahmin edilmektedir. Köyde Karaosmanoğlu ayanlarının hâkim olduğu dönemde köyün gelişme gösterdiği ve büyüdüğü bilinmektedir. Bugün mahalle statüsünde olan Arabacıbozköy’de besicilik, tütün, zeytin ve kiraz üreticiliği geçim kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Mahallede bir ilkokul ve sağlık ocağı bulunmaktadır. Mahallede meskûn olan 957 kişi bulunmaktadır.

Gelenekten geleceğe Arabacıbozköy’de yaşayan halk hekimleri

Al basma

Herhangi bir sebepten dolayı boğaz ağrısı olursa al basma yapılır. Üşütmeden kaynaklanan bademcik şişmelerinde, kabakulak kaynaklı boğaz şişmesi ve ağrısında bu halk hekimliği yöntemi uygulanmaktadır. Arabacıbozköy’de al basması yöntemini uygulayan bir ocaklı kişi bulunmaktadır. 1962 doğumlu ve ilkokul mezunu olan kaynak kişi (KK1) kayınvalidesinden el almıştır. Bir gün kayınvalidesi hasta iken boğazı ağrıyan biri gelir. O zamana kadar kaynak kişi kayınvalidesinin yanında onun neler yaptığını görmüştür. O gün kayınvalidesi ben çok hastayım sana elimi verdim sen bakıver, der. O da izinallah bakayım, der. O gün bu gündür kendisi de hasta geldiğinde bakar.

Kaynak kişi, kendisine boğaz şişmesi ve ağrısı şikâyeti ile gelen hastaların boğaz kısmına bir keçe koyup ardından ispirto suyu dökülmüş bir pamuğu ocakta yakar. Buna “pamuk hörletme” denmektedir. Yanan pamuğu hastaya yaklaştırır ve dumanı hasta içine çeker. Ardından ocakta ısıtılan kızıl bakır kap

hastanın boğazına yerleştirilen keğenin üstüne basılır. Böylece ağrıyan yere sıcak uygulanmış olur. Tüm bu işlemler yapılırken nazar duaları, namaz sureleri okunur. Bu işleme “al basma” denmesinin sebebi kızıl bakırın boğaza konan keçe üzerinden basılmasıdır.

Buğday / bulgur püskürtmece

Halk arasında “buğday / bulgur püskürtmece” olarak bilinen bu rahatsızlık vücutta küçük kırmızılıkların çıkması ile kendini göstermektedir. Kan değerlerinin bozulması, vücudun aşırı sıcağa maruz kalması sebebiyle oluşan bu kırmızılıklara isilik de denmektedir. Pütür pütür olmasından dolayı buğdaya / bulgura benzetilen bu kırmızılıkları gidermenin yolu halk arasında buğday / bulgur püskürten bir ocaklıya gitmektir.

Arabacıbozköy’de buğday / bulgur püskürtme işini yapan kaynak kişi (KK2) 1962 doğumlu, ilkokul mezunudur. Kaynak kişi kendisine gelen hastaların daha çok bebek veya çocuklar olduğunu belirtti. Tedavi yöntemi olarak basit bir uygulamayı gerçekleştirir. Bir avuç buğday veya bulgur alınır. Bir hastaya bir buğday / bulgura üfürerek nazar duaları okunur. Sonra buğday / bulgurun yarısı ağza alınarak hastanın üzerine püskürtülür. Geri kalanı ile hastanın vücudu ovalanır. Hastaya ekşi ve mayalı yememe konusunda perhiz verilir. Hasta bebekse perhize gerek yoktur.

İt dirseği / göz kanlanması

Herhangi bir nedenle ortaya çıkan göz ağrısı için başvuru olan halk hekimliği yöntemleri de mevcuttur. Arabacıbozköy’de bu işi yapan kaynak kişi (KK3) babaannesinden el almıştır. Halk arasında itdirseği, arpacık olarak bilinen hastalıkta, göz iltihaplanması veya kanlanması durumunda yapılması gerekenleri kaynak kişi şu şekilde aktarmıştır: Fincanın içine gümüş para, üç tane mercimek konulur ve üzerine su dökülür. Bu suya işaret parmağı batırılır ve has-tanın gözüne sürülür. Bu işlem üç kez tekrarlanır. Bu esnada üç İhlas bir Fatıha okunur. Fincanda kalan suyun içindekiler alınıp bir köpeğin üstünden dökülür. Köpek silkinince hastalık da hastadan düşüp gider. Bu uygulamanın olumlu neticelenmesi hastanın inanmasına bağlıdır. Bu uygulamadan başka bir pamuğu çaya batırıp hastanın gözüne sürmek ya da ılık çay lapasının hastanın göz kapaklarına sürülmesi de göz ağrısını gidermektedir.

Nazar

Bakışlardaki çarpıcı veya öldürücü güç olarak tanımlanan nazar, bakışlarında zararlı güç olduğuna inanılan kişilerin bu özellikleriyle canlı veya cansız varlıklara zarar vermesi şeklinde ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Bu tür kişilerin olumsuz bakışları neticesinde canlıların hastalık, sakatlık hatta ölüm gibi olumsuzluklara maruz kalabileceğine inanılmaktadır. Cansız nesnelere ise nazara uğramanın bozulma, kırılma gibi durumlara yol açabileceğine inanılır (Çıblak 2005: 206, Altan 2000: 104). Kişinin içinin ters gitmesi, bereketli bir için duraklaması, kişiler arası iletişimin kötüye gitmesi veya bozulması gibi durumlar da nazara gelmeye bağlanır. Bir kişinin kıskanma veya kem gözle bakması neticesinde nazar ortaya çıkar.

Nazar canlılarda, özellikle insanda halsizlik ve iştahsızlık, mide bulantısı, gözlerin kararması, baş dönmesi, kirpiklerin top top olması gibi belirtilerle kendini gösterir. Kişinin içinin ürperip üşmesi, sudan korkması, sürekli gerinmek istemesi ve esnemesi de nazar belirtileri arasında yer almaktadır.

Nazar halk arasında insanı ölüme kadar götüren korkunç bir rahatsızlık olarak bilinir. “Nazar deveyi kazana, insanı mezara koyar.” şeklindeki atasözü, halk arasında yaygın olan “Büyükler mezardakilerin

yarısından fazlası nazardan ölmüştür, derdi. Hastalıkların çoğu nazarla girer.” ifadesi nazarın hafife alınmayacak kadar ciddi sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu denli ciddi sıkıntılara yol açabilecek olan nazardan korunmak için bazı önlemlere başvurulmuştur. Nazarı önlemek için başvuru- lan en yaygın yöntem çeşitli nesnelere yapılan nazarlıklardır. Cam veya plastikten yapılan gök / mavi renkli ve üzerinde göz resmi olan yuvarlak, el veya nal şeklindeki nazarlıklar bebeğin beşiğine, küçük çocukların omzuna asılır. Halk arasında çaltı puluzu adı verilen dikenli bir çalı türünün meyvesi kumaşa yahut muşambaya muska şeklinde yedi kez sarılarak nazarlık olarak kullanılır. Bunun dışında, kaplumbağa kabuğu, hayvan kafatası (çoğunlukla at, kurt, geyik veya inek kafatası), boynuz, yılan kemiği, at nalı, çan, delikli taş, civa, şap, yumurta kabuğu, çeşitli bitki ve ağaçların parçalarından oluşturulan nazarlıklar takmak, maşallah demek de nazara önlem olarak gerçekleştirilen uygulamalar arasındadır. Özellikle ev ve tarlaya nazar değmemesi için hayvan kafatası ve boynuzları, at nalı, baykuş veya kartal tüyü kullanılmaktadır.

Alınan tüm önlemlere rağmen nazar değmiş ise nazar değen canlı veya nesne için yapılması gereken bazı uygulamalar vardır. Burada kendisi nazar ocağı olan kaynak kişinin (KK4) uygulamalarına yer verilecektir. Kaynak kişi, 1933 yılında Arabacıbozköy Akhisar / Manisa doğmuştur. İlkokul mezunu olan kaynak kişi yaşamı boyunca köyünden hiç çıkmamıştır. Kendisinin nazar için uyguladığı yöntemler şunlardır:

a. Tespit aşaması

Nazarın tespit aşamasını kaynak kişi şu şekilde ifade etmiştir. Bir kişi nazar olduğunu kendisi anlar ya da etrafındakiler nazar olduğunu farkına varır. Çoğunlukla çocuklara nazar değer. Nazar olan kişinin rengi uçuklaşır, eli ayağı buz gibi olur ve içi ürperir. Sudan korkar, elini yüzünü yıkamak istemez. Kirpikleri bir araya gelir, birbirine yapışır. Durgunlaşır ve bakışları donuk donuk olur. Buna kimin nazar erdirdiğini bulmak gerekir. Önce nazar olan kişiye kimlerle karşılaştığı sorulur. Sonra çukur bir çanağın içine soğuk su konulur. Ocaktan köz alınır ve nazar değirme ihtimali olan kişilerin adı söylenerek bu közler sırasıyla soğuk suya bırakılır. İşte “Felancanın nazarı dediye demesin!” denilir ve köz suya atılır. Eğer köz hemen pıs değip sönüyorsa o kişinin nazarı değmemiştir. Yine başka bir köz atılır başka birisinin adına, diyelim köz cazır cozur sesler çıkararak söndü. Nazarı değdiren kişi odur. Bu kişiye gidilir ve kıyafetinden bir parça istenir. O kişi genelde nazar olan kişiyi yakın zamanda gördüğünü bir yönüyle beğendiğini söyleyerek nazar erdirdiğini kabul eder. Sonra o kişi kıyafetinden bir parça verir. O parça ateşte yakılır ve tütsüsü nazar olan kişiye koklatılır. Buna “köz pıslatma” diyoruz. Nazar erdiren kişiyi böyle bulabiliriz. Nazarı eren kişi böyle bulunmazsa en azından kadın mı erkek mi diye anlamak için nazar olan kişinin esnemesine bakılır. Uzun uzun esniyorsa nazarı erkek, kısa kısa esniyorsa kadın değdirmiştir.

b. Tedavi aşaması

Nazarı erdiren kadınsa kadınının okumasıyla geçer ama erkekse, kadın okuyunca geçmez. Nazar eren kişiye yedişer defa İhlas, Fatiha, Tebbet, Ayetel-el-Kürsi okunur. Duaların hepsinde okunup bitirildikten sonra hastanın başından ayakucuna doğru üfürülür. Hasta ile birlikte bir bardak suya da üfürülür ve sonunda bu suyun yarısını okuyan içer yarısını hasta içer. Bütün dualar okunup bitirilince hastaya yine başından ayakucuna doğru tükürülür. Bundan sonra “Çık git, çık git! Ulu ağaç dibine, ulu kabağaç dibine çık git!” denilir. Okuma işi bitince okuyan ve hasta hemen oturdukları yerden kalkıp başka yere geçmelidir çünkü nazar, okunan yerde kalır ve orada oturulmaya devam edilirse tekrar vücuda girer. Bundan sonra nazar olan kişi, okuyan kişiye bir şeyler verir. Bu da nazar, okuyan kişiye geçmesin diye

yapılır. Genelde okutmaya gelenler küçük hediyeler getirir ve okuma bitince bunu verirler. Okuma karşılığında asla para alınmaz. Para alınırsa okuyan kişinin nefesinin kuvveti kaçar. Nefes kuvveti Allah vergisidir, para ile satılmaz. Gelen kişi küçük hediye getirir, o da geri çevrilmez.

Nazar değen /eren kişi okunurken uzun uzun esnerse erkek nazarıdır, kısa kısa esnerse kadın nazarıdır, esnek içine kakıyorsa (esnemek isteyip de esneyememe durumu) bu geçmiş nazardır yani nazar çok önceden ermiştir. Geçmiş nazar bir okumakla geçmez. Bu durumda kurşun dökülür. Kurşun dökülürken de nazar duaları okunur. Kurşunlar dökülünce çivi gibi ise erkek nazarı, fes gibi ise kadın nazarıdır. Kurşun dökülen tasa yedi tane arpa tanesi ve bir yorgan iğnesi konulur. Kurşun döktükten sonra o tastaki su ile hastanın eli yüzü yıkanır, suyun kalanı götürülüp evin dört köşesine ve eşiğine dökülür dibinde kalan su ise bir köpeğin üstünden dökülür. Bu köpek kara olsa daha iyidir. Hasta okunduktan veya kurşun döküldükten sonra dışarı çıkıp gökyüzüne bakar. Elini yüzünü yıkayıp kuru çeker yalar. Hatta şekeri okutup evine götürür nazar olunca ondan bir miktar yalarsa iyi gelir. Sadece insan değil hayvanlar da okunur. Hayvanlar doğrudan okunabileceği gibi tuz okunup nazar olan hayvana yalıtılırsa o da iyi gelir. Kurşun dökmeye benzeyen bir başka uygulama da şöyledir; bir kaba soğuk su konulur ve tırpan yahut satır ocakta kızdırılır. Ardından kızgın tırpan / satır soğuk suya batırılır. Batırılırken “Göz edenin gözü ksın!” denilir. Bu suyun bir kısmı hastaya içirilir, bir kısmı ile hastanın eli yüzü yıkanır. Nazarı geçirmek için tuz atlatılır. Tuz yanan ocağa atılır, atır atır ses çıkarır. Bundan sonra hasta hafifler. Bir de hastaya çok az sidik içirilir ve sidik eğe kemiklerinin üstüne sürülür. Bu da nazarı def eder.

Pamukçuk

Pamukçuk, özellikle bebeklerin ağzında oluşan beyaz iltihaplanmalara verilen addır. Pamukçuk genellikle bebeklerde grl de her yaş grubunda karşılaşılabilecek bir mantar enfeksiyonudur. Pamukçuk için uygulanan bazı halk hekimliği yöntemleri mevcuttur. Kaynak kişi (KK3) pamukçuk için uyguladığı yöntemi şu şekilde aktarmıştır: “Ekmek yapılan tablaların üstünde kalan uğralar atılmaz bir kabın içinde biriktirilir. Ağzı pamukçuk olan kişi geldiğinde, bunlar daha çok bebekler oluyor, nazar dualarından okunarak ağz içinde pamukçuk olmuş yerlere sürülür. Bunu böyle  gün boyunca yaparız.  gün içinde Allah’ın izniyle iyileşir.”

Daha çok bebeklerde görülen bu rahatsızlık için un ile ovalama yöntemi kullanılmaktadır ve ovalama işlemi ile birlikte nazar dualarının okunması tedavinin hem fiziksel hem de manevi boyutta olduğunu göstermektedir. Ayrıca “benzer benzeri eker” büyü ilkesinden hareketle beyaz renkteki iltihapların yine beyaz olan un ile tedavi edilmesi, sağaltmanın diğer bir yüzünü oluşturmaktadır.

Siğil

Siğil vücudun herhangi bir yerinde çıkan kabarcık şeklindeki cilt hastalığıdır. Genellikle el ve kollarda çıkmaktadır. Arabacıbozköy’de siğil ocağı olan kaynak kişi (KK5) dedesinden el almıştır. Dedesi de Kınık’ta imamlık yapan bir kişiden el almıştır. El verirken ocaklı kişi el alacak olan kişinin elini tutar ve okunacak duayı ona söyler. Bu dua kimseye söylenmez.

Ocaklı kişi siğili olan kişiye “İzin Allah’ın kesivereyim.” denir. Bundan sonra am preği okunur, üç kere bükülür, “Filancamın siğili kesilsin” denir. Bu işlem üç kere yapılır. Sonra am preği duvarın kovuğuna koyulur. O am preği kuruduğunda siğil kurur. Bu uygulama sadece insanlara değil hayvanlara da yapılmaktadır. Siğili olan kişi uygulama esnasında hazır bulunmak zorunda değildir.

Telefonla arayarak da siğil kestirenler olmaktadır. Kaynak kişi çevre köylerden, il dışından siğil okutmak için gelen veya telefonla arayanların olduğunu, bu kişilerin siğil geçince kendilerine dönüt verdiklerini bildirmiştir. Bu şekilde okuma ile kaybolan siğilin yeri de belli olmamaktadır.

Kaynak kişi siğil ile ilgili farklı uygulamalar da duyduğunu ancak bunları yapmadığını belirtmiştir. Bunlardan birisi ardıç tohumunu okuyarak doğrayıp kurumaya bırakmaktır. Tohumlar kurduğunda siğil de kuruyacaktır. Bir diğer yöntem ise duanın kâğıda yazılıp siğili olan kişiye yutturulmasıdır. Siğilin mürekkepli kalemle çizilip tükürülmesi yöntemi de bilinmektedir.

Temre / temrek / temriye

Bir cilt hastalığı olan temre genellikle alın kısmında, kollarda ve sırt bölgesinde görülür. Yuvarlak pütürlü kızarıklıklar olarak kendisini gösterir. Temre genelde bebek ve çocuklarda görülmesine rağmen diğer yaş gruplarında da karşımıza çıkabilmektedir. Bu rahatsızlık özellikle kuru ve hassas ciltlerde kendini göstermektedir. Temre olan yerde döküntü ve aşırı kaşıntı olmaktadır.

Arabacıbozköy’de temre için başvurulan kaynak kişi (KK7) eşinin babaannesinden el almıştır. “Temre bedeninin her yerinde çıkabilir. Yıldızı düşük kişilere çok nazar değer ve bu kişilerin genelde yüzünde temre çıkar. Temre otu denen bir ot var, o ot toplanıp kurutulur. Daha sonra bu ottan bir tutam yakılır ve külünün içine bir çay kaşığı zeytinyağı ile bir çay kaşığı tuz atıp karıştırılır. Bu karışım temre olan yerlere sürülür. Sürerken namaz surelerinden okunur. Bu işlem üç gün böyle yapılır. Bundan sonra temre olan yer iyileşir. Ben bunu yaptıktan sonra iyileşen çok kişi var. Birinin alnında çıkmış, kaşları dökülmüş. O kıza yaptım, iyileşti. Şimdi bizim köye gelin geldi o kız.” Kaynak kişinin ifadesine göre sadece köyden değil, çevre köylerden ve il dışından da kendisine tedavi için gelenler vardır.

Köyde temre ocağı olan (KK1) ve (KK6) da bu hastalığın sağaltımı için temre olan yerin yedi tane arpa ile daire şeklinde çizildiğini, bu işlem gerçekleştirilirken nazar dualarından okunduğunu belirtmişlerdir. Çizme işleminden sonra ocaklı işaret parmağına tükürür ve “benim elim değil Fatımat’üz-Zehra anamızın eli” diyerek bu tükürüğü temrenin üzerine sürer. Bu işleme üç gün boyunca devam edilir. Üçüncü gün ocaklı “el benden şifa Allah’tan” diyerek işlemi tamamlar.

Tepme

Çok ağır, ateşli hastalık yaşayan birisi olduğunda hastalığı savuşturmak için tepme yapılmaktadır. Arabacıbozköy’de, ocaklı olan kaynak kişi (KK7) tepme uygulamasını şu şekilde anlatmıştır: Hasta sırt üstü yatırılır. Tepmeyi yapacak kişi kendi avcuna tükürür ve hastanın başına üç kez hafif hafif dokunur. Sonra göbeğine kadar eliyle üç defa sıvazlar. Sonra belden aşağısını da üç kere sıvazlar. Arkasından hasta yüzüstü döndürülür. Üç defa kafasının arkasına seri hareketlerle dokunulur sonra üç defa beline kadar sıvazlanır. Bundan sonra hastalığın şiddetinin azalacağına ve zamanla iyileşeceğine inanılır.

Yağlama

Yağlama uygulaması bebeklerde ve çocuklarda iştahsızlık durumu olduğunda gerçekleştirilmektedir. Arabacıbozköy’de bu uygulamayı gerçekleştiren ocaklı kaynak kişi (KK8) babaannesinden el almıştır. Kendisine köyden ve çevre köylerden yağlama uygulaması için gelenler olduğunu ve gelenlerin olumlu dönütler verdiğini belirtmiştir. Yağlama işlemi zeytinyağı ile yapılır. Ağızdan başlanır, burnu, başı, kulak arkaları, kulak içi, bütün eklem yerleri, göbek, sırtın zincir kemiği, dizleri, ayak bilekleri ve ayak

tırnakları yağlanır. Bunlar yapılırken nazar duaları okunmalıdır. Bundan sonra iştahi olmayan bebeğin / çocuğun iştahi günden güne artar.

Yılançık

Halk arasında yılançık adıyla bilinen hastalığın tıpta dilindeki adı “eripezel”dir. Romatizma ile de benzer yönleri bulunan yılançık bir tür deri iltihabı rahatsızlığıdır. Çoğunlukla bacaklarda görülen bu hastalık vücudun tümünde kendisini gösterebilir. Hastalığın ortaya çıkmasından kırk sekiz saat sonra enfeksiyonlu bölgede kaşıntı, yanma ve şiddetli ağrı oluşur. Bunun yanında ateş ve titreme, baş ağrısı ve kusma, iltihaplı bölgenin şişip ateşlenmesi ve kırmızı parlak bir renk alması da hastalığın fiziksel belirtileri arasında yer almaktadır.

Yılançık hastalığının halk hekimliği yöntemleriyle tedavisi hususunda Arabacıbozköy’de öne çıkan iki ocaklı kişi vardır. Bunlardan ilki 1953 doğumlu ve ilkokul mezunu olan kaynak kişi (KK9)’dir. Kaynak kişi babasından el almıştır. Ailede dört kuşak boyunca yılançık hastalığı için halk hekimliği yöntemleri uygulanarak sağaltım gerçekleştirilmektedir. Kaynak kişi, babasının kendisine el verirken şart koşup şartları yerine getireceğine dair yemin ettirdiğini belirtir. Buna göre ocaklı olmanın şartları şunlardır: Saat kaçta olursa hasta geldiğinde bakılacak. Hangi işle meşgul olunursa olunsun hasta geldiğinde bırakılıp ilgilenilecek. Hasta gelemiyor ise çağırıldığında hastanın yanına gidilecek. Hasta geldiğinde bıkkınlık gösterilmeyecek, güler yüze karşılanacak ve hastaya iyi davranılacak. Hastadan iğrenilmeyecek. Hastadan asla para alınmayacak, el yeğniliği olarak hediye bir şeyler getirirlerse kabul edilebilir. Kaynak kişi (KK9), yılançık ocağı olan babasının bu şartlarını kabul ettiği-ni belirtip yemin ettikten sonra babası gelen hastalardan durumu hafif olanlara kendisinin bakmasına izin verir. Böylece kaynak kişimiz de bir ocaklı olarak halk hekimliği yöntemleriyle tedaviye başlar. Şu anda kendisinin el verdiği birisi bulunmamaktadır.

Kaynak kişi (KK9) hastanın ağrıyan yerini daha çok damardan hareketle tespit ettiğini belirtir: “Gelen hastanın ağrıyan yerini sorarım. Genelde bacağı ağrır. Üstünü çıkarttırırım. Kalçasından itibaren damarı tutup aşağı doğru elimle takip ederim, hasta ağrıyan yere gelince tepki verir. Ben hastalığı damardan bulurum. Yılançık olan yerde damar şiş ve sert olur.”

Kaynak kişi yılançık tedavisi ile ilgili uygulamalarını da Şu şekilde anlatmıştır: “Bu hastalıkta şiddetli ağrı vardır, özellikle bacaklar düver gibi şişer, kızarır ve ateşlenir. Ağrı geceleri daha da çoğalıp dayanılmaz hale gelir. O zaman bize gelirler biz de bıçak basıveririz. Bıçak basmak şöyle olur; bıçağın sırtı ile yukarıdan aşağıda doğru hastanın ağrıyan yerine bastırılır. Ondan sonra burada yılançık taşı var, bunlar dedemden babama geçmiş, ondan da bana kaldı, bu taşları hastanın ağrıyan yerine yapıştırırız. Bu taşlar tarhana kesesinin içinde muhafaza edilir. Burada kendi kendine yavrular ve çoğalır. Küçücükken kendi kendine büyür kesenin içinde. Bu taşları işte hastanın ağrıyan yerine yapıştırırız. Eğer yılançıkta taş koyar koymaz şıp diye yapışır. Özellikle yılançık bacağı tutar, hastanın bacağı ağrır. Yılançık taşlarını bacağın yan tarafına yapıştırmak gerekir. Hasta geldiğinde önce bıçağın ters tarafıyla yukarıdan aşağıya bıçak basarsız. Arkasından bu taşları yapıştırırız. Hem bıçak basarken hem taşları yapıştırırken nazar dualarından okuruz. Özellikle Felak ve Nas surelerinden, namaz surelerinden okuruz. Taşlar bir süre hastanın bacağında kalır. Sonra has-tanın da rızası olursa ve gerekiyorsa bacağı dağlarız. Mili ateşte kızdırıp seri hareketlerle hastanın bacağına dokundururuz. Bu işlemden sonra hastaya perhiz veriyoruz. Perhizde tek gün önemli üç, beş, yedi veya dokuz gün gibi tek gün uygulanıyor. Hastanın durumuna göre, hastalığının yeni veya eski oluşu durumuna göre perhiz günleri uzatılır veya kısaltılır. Mayalı gıdaları yememeli ve içmemeli. Mayalı ekmek, kola, oralet, yoğurt, peynir, turşu

kesinlikle yenilip içilmemeli. Biz hastaya beş gün perhiz veririz, hasta bu bana iyi geldi devam edeyim derse şartı şu; tek güne tamamlayacak. Yani yedi veya dokuz gün gibi tek günde bitirecek. Hastanın bacağı çok şişmiş ve gece gündüz ağrı yapmaya başlamışsa o zaman çentilir. Çentme derken usturanın keskin tarafıyla seri hareketlerle ağrıyan bacağın yanlarına vurularak ince çizikler açılır. Oradan bazen koyu, kara ve pis bir kan akar. O zaman hasta rahatlar. Bu salgın döneminde bulaşma olur diye çentme işini bıraktık. Bu çentme işleminden sonra aşırı şişmiş bacak sarılır. Bir ambalaj kâğıdının üstüne bal sürülür onun üstüne de göktaşı ekilerek hastanın bacağına sarılır. Bal ve göktaşı ağrıyan yerin iltihabını çentik yerlerden dışarı çıkarır. Bu sargı yirmi dört saat kalır. İkinci gün göktaşı olmadan sade bal ile yeniden sarılır ki yaralar kapansın. Bunu üçüncü gün de sararız ve sonra bacak baldan temizlenir.”

Kaynak kişi tedavinin hastanın isteğine bağlı olduğunu söyleyerek özellikle yakma ve çentme işlemlerini artık gerçekleştirmediğini belirtmiştir. Kaynak kişi (KK9), ocaklı olarak sadece köy halkına değil çevre köylerden hatta il dışından gelenlere de hizmet vermektedir. Uşak, Afyon, İzmir, Ankara, İstanbul'dan gelip tedavi olduktan sonra iyileşen hastaların olduğunu ifade eden kaynak kişi, gelen hastaya önce doktora gidip gitmediğini sormaktadır. Doktor genellikle sıyatik / romatizma teşhisi koyar. Doktor tedavisi sonuç vermezse hastalar ocağa gelir. Kaynak kişinin belirttiğine göre doktor yönlendirmesiyle gelen hastalar da vardır: “Manisa’da bir yaşlı doktor vardı hastalarını bana yönlendiriyordu şimdi vefat etti. Manisa’dan biri hasta getirdi kendisi doktormuş.” Ünü duyulan ocaklı kaynak kişinin uyguladığı yöntemler tıp alanında uzmanlaşan kişilerin de dikkatini çekmektedir. Kaynak kişinin ifadesine göre İzmir Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden de araştırmacılar gelip kendisi ile görüşmüştür.

Kaynak kişiye tedavilerinin olumlu sonuç verip vermediğini sordüğümüzda yüzde doksan dokuz olumlu neticelendiği bilgisini verdi ve tedavi edip iyileştirdiği hastalardan örnekler anlattı. Ayrıca babasının yaşadığı bir olayı da nakletti: “Babamın bizzat yaşadığı bir olayı anlatayım. Adam çoban, bacağı şişmiş, pantolona sığmıyor. Ağrı yapmış, adam ağrıdan duramıyor. Sonunda İzmir’e doktora gitmişler. Doktor bacağın kangren olmuş kesmek lazım diyor. Bu sırada gelen ve aynı durumda olan başka hastaya da aynı teşhis konuluyor. Ameliyat için hemen gün veriliyor ikisine de. Çoban olan adam babamın adını duyup geliyor. Babam adamın bacağına çentiyor ve sarıyor. Babam üç gün boyunca adamın köyüne gitti. Üç gün sonra adamın bacağı rahatlıyor. Bu adam sonra doktora gidiyor ve daha önceki hasta ile karşılaşılıyor, bakıyor ki onun bacağı kesilmiş. Şimdi bu tedavide öncelikle inanmak çok önemlidir, bir de verilen perhize uymak gereklidir. Ben sana yaşadığım bir olayı anlatayım. Ben küçüktüm babamı yine tedavi için alıp başka köye götürdüler. O sırada Balıca’dan bir adam geldi, onun da bacağı acıyormuş. Ben evdeyim Kara Çavuş dayım yok mu, dedi. Ben de babam uzak bir köye gitti bir haftaya gelmez, dedim. Adam durdu, baktı avlunun kıyısında bir odun yığını var. O yığından bir odun aldı ve “Ya Rabbi, ben senin ocağına geldim. Şifa sendendir, ocağımın evinden aldığım bu odun şifa olsun!” dedi. Odunu alıp gitti. Bir ay sonra geldi ki iyi olmuş. Biz burada bir vesileyle inandıktan sonra Allah’ın izniyle iyi oluyor hasta. Bizim köyden bir hasta vardı karısının zoruyla gelmiş bana ben okudum, taş yapıştırdım ama bu adam iyi olmadı. Sonra doktora gitmiş. Doktor ameliyat demiş. Ameliyattan sonra felç kalma ihtimalini de söylemiş. Öyle olunca ameliyat olmamış tabi. Sonunda yine beni çağırdılar. Ben bıçak bastım, taş yapıştırdım, çentip sardım bunun bacağına. Bu sefer son çare olduğundan inandı, işe yarasa bari dedi içinden ya ondan iyi oldu. Ayağa kalktı yürüyor şimdi. İnanmak önemli bu yüzden.” Kaynak kişinin belirttiğine göre hastalığın tedavisinde önce inanmak, sonra perhize uymak çok büyük önem taşımaktadır.

Köyde yılcık ocağı olan ikinci kişi ise bayandır. Bazı tereddütlerinden dolayı adının açıklanmasını istemeyen kaynak kişinin (KK10) okuma yazması yoktur. Hastalığın tedavisini annesinden öğrenmiştir. Annesinden el alan kaynak kişinin tedavi yöntemleri yukarıda anlatılanlarla birebir aynıdır. Bu kaynak

kişiye de çevre köylerden hatta il dışından hastalar gelmektedir. Kendisi de bazen tedavi için köy dışına çıksa da hukuki anlamda sıkıntıya düşme korkusu nedeniyle çoğu zaman köy dışına çıkmayı reddettiğini hatta gelen hastalar güvenilir bir tanıdık aracılığıyla gelmemişe yine aynı kaygıdan dolayı kabul etmediğini bildirdi. Hastaların daha çok kadın olduğunu köydeki erkek ocaklı kişiye gitmeye çekinen kadınların kendisine müracaat ettiğini belirtti.

Sonuç

Halk hekimliği uygulamaları gelenekten geleceğe yinelenecek ve yenilenecek aktarılmaktadır. Halk hekimliğinin en temel kurumları olan ocaklar bu aktarımı gerçekleştirmektedir. Ocağa mensup olan ocaklılar çoğunlukla kan bağına sahiptir. Bunun yanında nikâh yoluyla aileye dâhil olan ve “izinli” denilen gelin ya da damat da el alabilmektedir. Halk hekimliğinde el alabilmek için istekli olmak ve bir süre bir ocaklının yanında bulunmuş olmak da yeterli olabilmektedir.

Ocaklıların sayısı günümüzde gittikçe azalmaktadır. Bu durumun çeşitli nedenleri vardır: Modern tıp imkânlarının gelişmesi ve tıbbi hizmetlere ulaşma imkânlarının kolaylaşması, inanca dayalı olan halk hekimliği uygulamalarının batıl olarak kabul edilmesi, doğal yöntemlerin iyileştirici gücüne inanılmaması, halk hekimliğinin cazip gelmemesi veya hastalardan iğrenme, hukuki açıdan sıkıntı doğurmasından korkma gibi çeşitli nedenlerden dolayı gençlerin halk hekimliğini yapmak istememeleri bunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmada halk hekimliği kültürünü sürdüren ve gelecek kuşaklara aktarmada önemli roller üstlenen halk hekimlerinin günümüzdeki varlığı ve halk hekimliğine yönelik gerçekleştirdikleri uygulamalar Akhisar / Arabacıbozköy örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Yaşayan halk hekimlerinin güncel uygulamaları tespit edilmiştir. Bu uygulamalardan büyük bir kısmının gelenekten gelen uygulamalar olduğu, bazılarının ise günümüze uyarlandığı görülmektedir. İnanca dayalı sağaltma yöntemlerinde değişiklik olmazken diğer yöntemlerde modern tıptan ve teknolojiden yararlanılarak geleneksel uygulamaların yenilenecek yinelendiği tespit edilmiştir. Arabacıbozköy’de tespit edebildiğimiz on ocak, on bir ocaklı bulunmaktadır. Önceki yıllarda ocaklı sayısının yirmiye yakın olduğu, ocaklıların ölümünden sonra ocağı devam ettiren kimse olmadığı için sayının gittikçe azaldığı gözlemlenmiştir.

Arabacıbozköy’de ocaklılar tedavi için asla para kabul etmemekte sadece getirilen hediyeleri almaktadırlar. Hastalığın tedavisinde her şeyden önce inanmanın önemli olduğu görülmüştür. Köyde sayıları gittikçe azalan ocaklıların bir kısmının da el almasına rağmen hukuki anlamda kendilerine zarar geleceğini düşündükleri için geleneği aktif olarak sürdürmedikleri veya sadece tanıdıkları birkaç kişiye yardımcı oldukları görülmüştür. Köyde halk hekimliğini aktif olarak sürdüren ocaklıların ünü il dışına duyulmuştur, çevre köylerden ve il dışından gelen hastalar bulunmaktadır. Alınan olumlu sonuçlar tıpta uzman olan doktorların da dikkatini çekmiş onların tedavi yöntemleri tıp alanında akademik olarak araştırılmıştır.

Gelenekten beslenen halk hekimleri teknolojinin ve bilimin getirdiği yenilikleri de geleneğe eklemişlerdir. Görüntülü arayıp siğil okutma, aspirin, sargı bezi gibi tıbbi ilaç ve malzemeleri kullanma buna örnektir. Son yıllarda yaşanan salgın sürecinin de halk hekimliği uygulamalarına etki ettiği tespit edilmiştir. Buna göre dağlama, parpılama, tükürükle tedavi gibi uygulamalar kovid virüsü kapma korkusundan dolayı salgın döneminde bırakılmıştır.

Bu çalışmada Arabacıbozköy örneğinden hareketle yaşayan on ocak, on bir ocaklı ve onların güncel uygulamaları ele alınmıştır. UNESCO'nun "kültürün sürdürülebilirliği" politikasından hareketle sayıları gittikçe azalan bu ocaklıların ve güncel uygulamalarının tespit edilip kayda alınması hatta bunlardan bazılarının tıp dünyasına tanıtılması ve modern tıbbın gelenekle buluşması kültürün ve geleneğin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu derleme ve tespitler karşılaştırmalı halk hekimliği çalışmalarına da yeni bir kaynak sunacaktır.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1969). "Türkiye folklorunda halk hekimliği ve özellikleri". *AÜDTCF dergisi*, 26, 1-2.
- Altan, S. (2000). *Manisa tıp folkloru/Manisa Yörük köylerinde bilinen halk tedavileri*. İzmir: Emek Matbaası.
- Alptekin, A. B. (2005). "Türk halk hikâyelerinde halk hekimliği", *Millî Folklor*, 86, 5-19.
- Artun, E. (2005). *Türk halk bilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Atnur, G. (2010). "Sibirya'daki bazı Türk boylarının destanlarında halk hekimliği uygulamaları". *Bilig*, 55, 51-70.
- Başaran U. (2021). "Geleneksel sağaltma yöntemlerinde toprağın kullanımı üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 1-10.
- Baytop, T. (1985). *Türk eczacılık tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1997). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çıblak, N. "Çukurova'da halk hekimliği ve ilgili uygulamalarda eski Türk inançlarının izleri". *Türk Kültürü*, 507-508, 199-214.
- Durbilmez, B. "Anadolu'da yaşayan halk hekimi kamlar / şamanlar: ocaklılar". *Türkmen Bilgesi Fikret Türkmen Armağanı*. (hzl. İ. Dilek- F. Türker), Ankara: TKAE Yayınları.
- Durbilmez, B. (2018). *Âşık edebiyatı ve Taşpınarlı halk şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Duvarcı, A. (1990). "Halk hekimliğinde ocaklar", *Millî Folklor*, 7, 34-38.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (çev. İsmet Birkan), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gökçen, İ. (1946). *16. ve 17. asır sicillerine göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Hufford, D. J. (20007). "Halk Hekimleri". (çev. Mustafa Sever), *Millî Folklor*, 73, 73-80.
- Köse, N. (2004). "Kırgızların halk hekimliği ile ilgili bazı pratikleri hakkında". *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*. Ankara: Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992). *Menakıbnameler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Roux, J. P. (1998). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. (çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1986). "Şifalı bitkiler ve Erzurum'da bir baharatçı". *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara: G.Ü. Basım-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 161-174.
- Seyidoğlu, B. (2002). *Mitoloji üzerine araştırmalar / metinler ve tahliller*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yaylagül, Ö. (2014). "Anadolu'da yaşayan halk hekimliği uygulamalarının eski ve orta Türkçe tıp metinlerindeki temelleri". *Millî Folklor*, 103, 48-58.
- Zorluer, S. (2018). *Çayyralan (Yozgat) yöresinde halk hekimliği ve halk inançları*. Kayseri: ERÜ SBE YLT.

Kaynak kişiler

KK1: Feride Sarıyol, 60 yaşında, İlkokul Mezunu, 19 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.

- KK2: Fatma Cambaz, 67 yaşında, İlkokul Mezunu, 19 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK3: Ümmühan Doğru, 72 yaşında, İlkokul Mezunu, 19 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK4: Hatice Gezer, 93 yaşında, İlkokul Mezunu, 22 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK5: Hüsnü Onur, 55 yaşında, İlkokul Mezunu, 20 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK6: Mürşide Dinç, 69 yaşında, İlkokul Mezunu, 20 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK7: Rabia Karakum, 83 yaşında, İlkokul Mezunu, 21 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK8: Aysel Doğru, 48 yaşında, İlkokul Mezunu, 22 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK9: Mehmet Erten, 73 yaşında, İlkokul Mezunu, 21 Ağustos 2022, Manisa / Akhisar Arabacı-bozköy.
KK10: Kaynak kişi kimliğini vermek istemediği için açık kimlik bilgisi yazılmamıştır.